

СУТНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто роль і значення інтелектуального капіталу в сучасних трансформаційних процесах розвитку економіки. Визначено, що інтелектуальний капітал надає сучасному підприємству вагомі конкурентні переваги на ринку. Встановлено, що структура інтелектуального капіталу включає в себе наступні елементи: людський капітал, структурний капітал та споживчий капітал. Досліджено методи оцінки ефективності інтелектуального капіталу компанії та окреслені їх основні недоліки. Виявлено, що впровадженням системи управління інтелектуальним капіталом є створення інформаційно-аналітичної бази для вирішення практичних питань стратегічного розвитку підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, структурний капітал, людський капітал.

BYTYI A. V.

Khmelnytsky National University

NATURE OF INTELLECTUAL CAPITAL IN MODERN CONDITIONS

The paper analyzes the importance and role of intellectual capital and its interpretation in the writings of foreign and domestic scientists. We believe that intellectual capital is an employees' knowledge, skills and experience, that has a direct impact on the development of enterprise, provide its economic stability and competitiveness. Determined that the intellectual capital of the company today provides important competitive advantages in the market is established that the structure of intellectual capital includes the following elements: human capital, structural capital and commodity capital. It was found that the structure of intellectual capital includes the following elements: human capital, structural capital and commodity capital. Therefore, it is proposed to consider the economic category of "intellectual capital" as non-financial assets. The methods of evaluating the effectiveness of intellectual capital were researched, and their main disadvantages were outlined. It was revealed that the implementation of the management of intellectual capital system is to create information-analytical framework for solving the practical issues of strategic corporate development.

Keywords: intellectual capital, structural capital, human capital.

Постановка проблеми. Економічна система, що базується на знаннях та орієнтована на формування, безпосереднє використання і розвиток інтелектуального капіталу стає основним орієнтиром у соціально-економічному розвитку держав, окремих регіонів та окремих підприємств. У сучасних умовах розвитку країни однією з глибоких проблем постає проблема подальшого детального розроблення формування оцінки вартості інтелектуального капіталу, ефективного використання та розвитку інтелектуального капіталу в межах сучасних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін інтелектуальний капітал почав активно розвиватися на початку 90-х років ХХ ст. Особливий внесок у розроблення і визначення ефективності застосування цього поняття внесли дослідники: Л. Едвінссон, Б.Б. Леонт'єв, С.М. Ілляшенко, С.М. Клімов, В.Л. Іноземцев, В.А. та ін. Вони розкрили основний зміст і дослідили структуру понять інтелектуальний капітал, економіка знань, пояснили вплив цих категорій та визначили їх роль у розвитку сучасних організаційних структур.

1. Інтелектуальний капітал – це коріння компанії, приховані умови розвитку, що криються за видимим фасадом її будівель і товарного асортименту. У цьому й полягає особливе значення інтелектуального капіталу.

2. Інтелектуальний капітал – це сукупність нематеріальних (інтелектуальних) активів, що підсилюють конкурентні переваги підприємства. До інтелектуального капіталу відносять ринкові активи (марка, перспективні угоди, договори, контракти, дистрибутивні канали), активи інтелектуальної власності (патенти, авторські права, торгова марка) і інфраструктури (бізнес-процеси, управлінська політика підприємства, культура і процеси управління), гуманітарні активи (інтелектуальні активи службовців і партнерів підприємства, які полягають в знаннях і уміннях).

3. Інтелектуальний капітал – це інформація та повсякденні знання працівників, які акумулює воедино і знання працівників підприємства, і інтелектуальну власність, і нагромаджений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми [6].

4. Інтелектуальний капітал об'єднує в собі розумові здібності людей, а також матеріальні та нематеріальні активи, які вони використовують в процесі своєї інтелектуальної праці.

5. Інтелектуальний капітал – це інтелектуальне багатство організації, яке визначає її творчі можливості зі створення та реалізації інтелектуальної та інноваційної продукції [1].

На сучасному етапі розвитку економіки України перед науковцями та підприємцями постає проблема подальшого розроблення питань ефективності використання інтелектуального капіталу, особливо у частині його подальшого розвитку та відтворення у заданих умовах. Недостатньо висвітлено питання стимулювання розвитку інтелектуального капіталу.

Цілі та завдання, поставлені в ході дослідження, зводяться до визначення сутності, ролі та місця інтелектуального капіталу на підприємствах в умовах трансформаційних процесів у економіці держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах підприємства роблять ставку на формування конкурентної переваги, заснованої на особливих знаннях, що становлять міцний, стійкий інтелектуальний капітал. Людський, організаційний і споживчий капітали становлять структуру або "підсистеми" [5] інтелектуального капіталу, вони нерозривно пов'язані [8]:

– людський капітал – це знання, творчий, інтелектуальний капітал, особисті якості, моральні цінності, інтелектуальний потенціал, ноу-хау, креативний спосіб мислення, моральні цінності, уміння і навички, лідерство, культура праці, які використовують для отримання доходу організацією (підприємством) або індивідом. При цьому сукупність всіх елементів людського капіталу становить в роботі синергетичний ефект, багаторазово збільшує ефективність прийнятих індивідуальних рішень;

– організаційний капітал – технології, процедури та системи управління, культура, технічне і програмне забезпечення, патенти, ліцензії, товарні знаки, промислові зразки, організаційні форми і структури. Це здатність адекватно реагувати на вимоги ринку і грамотно використовувати людський капітал (вміння і навички + потенціал). Розвиток організаційного капіталу полягає в організації дослідницької діяльності (дослідження ринку і основних методів управління), а також у розвитку корпоративної культури;

– споживчий капітал – система тривких зв'язків і відносин, що забезпечує ефективну взаємодію між клієнтами (споживачами) і персоналом підприємства. Охоплює контракти, угоди, репутацію, бренд, товарні знаки, канали розподілу продукції (товарів, робіт, послуг), відносини з клієнтами. Як вважає дослідник оцінки інтелектуального капіталу С.М. Ілляшенко [5], споживчий капітал по-іншому можна трактувати як інтерфейсний, тобто той, що забезпечує організацію системи зв'язків з контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, установами фінансово-кредитної системи, органами влади та ін.), інформацію про економічних контрагентів, історію відносин з ними.

Як вважає дослідник оцінки інтелектуального капіталу С.М. Ілляшенко [5], споживчий капітал по-іншому можна трактувати як інтерфейсний, тобто той, що забезпечує організацію системи зв'язків з контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, установами фінансово-кредитної системи, органами влади та ін.), інформацію про економічних контрагентів, історію відносин з ними.

Більшість фахівців розглядають інтелектуальний капітал навіть в ще більш ширшому значенні. Прикладом може бути Дж. Фітценц який стверджує, що інтелектуальний капітал є «інтелектуальною власністю» компанії і складає ланцюг процесів пов'язаних з мережею різних видів відносин і людського капіталу [4]. З іншого боку, він називає здатність фірми отримувати прибуток від власного інтелектуального капіталу. Це пояснення також визначає інтелектуальний капітал як відносини між працівником, їхнім оточенням і структурою в якій вони працюють.

Едвінссон розробив таку структуру інтелектуального капіталу (рис. 1):

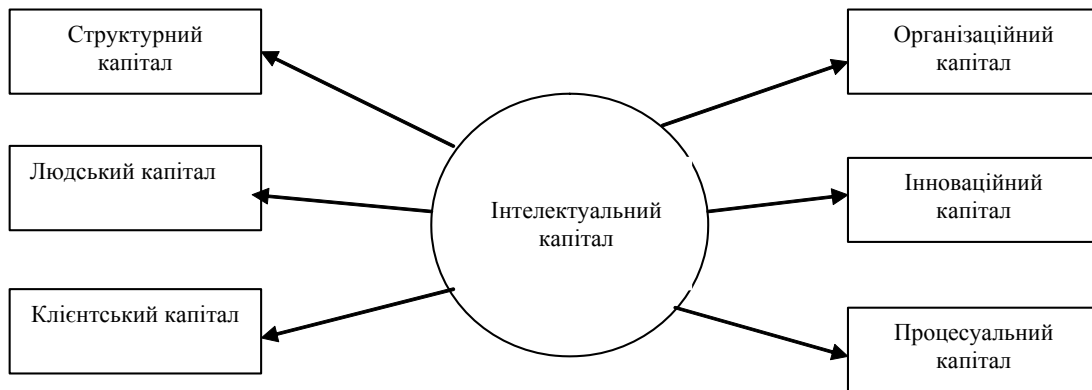

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу за Едвінссоном [4]

Такої ж думки дотримується і Б. Леонтьєв, розуміючи під інтелектуальним капіталом вартість сукупності наявних у підприємства інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, його природні й придбані інтелектуальні здібності й навички, а також накопичені ним бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [8].

І. Проніна дотримується думки, що інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) з метою ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості) [9]. Визначають інтелектуальний капітал, як важливий ресурс, який потрібен організації задля досягнення постійного позитивного розвитку і отримання конкурентних переваг. Також вчений вивчав зв'язки між зазначеною категорією та управлінням людськими ресурсами, як необхідного елемента у досягненні поставленої мети [2].

А. Брукінг [10] пропонує ще більш точніший поділ, згідно з яким інтелектуальний капітал включає чотири компоненти:

- 1) ринкові активи;
- 2) активи пов'язані з людським фактором;
- 3) активи інфраструктури;
- 4) інтелектуальні цінності.

К. Свейбі [10] має також цікавий підхід, він визначає інтелектуальний капітал як нематеріальні ресурси на основі моделі відомої як моніторинг нематеріальних активів створеною ним же. Він розрізняє три концепції інтелектуального капіталу: індивідуальні навички; внутрішні та зовнішні структурні одиниці компанії. Впродовж останніх років дослідники класифікували структуру інтелектуального капіталу за різними ознаками, пропонуємо таку класифікацію (табл. 1).

Рівень інтелектуального капіталу та вміння його використовувати з найбільшою віддачею визначають успішний розвиток підприємства на ринку. Звідси дуже високі значення розвитку інтелектуального капіталу в межах конкретного підприємства і всієї держави загалом. Інтелектуальний капітал є основою інноваційної діяльності підприємств. Інтелектуальний капітал – це знання, інформація, досвід, організаційні можливості, інформаційні канали, які можна використовувати для створення багатства. Інакше кажучи, це сума всього того, що знають і чим володіють. Однак, незважаючи на значну кількість виконаних досліджень, багато теоретичних, методологічних і методичних аспектів здійснення процесу управління інтелектуальним капіталом розкрито не повною мірою. Інформація, знання, інтелектуальна власність перетворилися на продукти виробничого процесу. Сучасні інформаційні та комунікаційні технології визначають не тільки сьогоднішній, а й завтрашній день сучасного суспільства, рівень розвитку якого значною мірою залежить від ефективної комунікації і міри використання засобів оброблення інформації (комп'ютерів, обчислювальної техніки, ксероксів, телефонів, програмного забезпечення [3].

Таблиця 1

Класифікація інтелектуального капіталу (ІК) за певними ознаками [7]

Ознака	Характеристика
Вид ІК	Людський, організаційний, споживчий
Сфера використання	Матеріальне / нематеріальне (інтелектуальна сфера) виробництво, інновації
Характер використання	Використовується, частково використовується, не використовується
Період використання	Коротко/середньо/довгостроковий
Роль у виробничому процесі	Основна, допоміжна
Умови формування	Власний, залучений, змішаний
Ступінь ризику використання	Повна відсутність ризику, низький, середній, високий, критичний
Форми власності	Приватна, колективна, державна
Можливість подальшого відчуження	Не/відчужується

Управління інтелектуальним капіталом, а також оцінку його ефективності не можливо провести без його виміру, що є дуже складним завданням. Інтелектуальний капітал компанії на пряму пов'язаний з видом діяльності, конкурентним середовищем, історією та культурою певної організації. Так як це дуже індивідуальна категорія, для кожної організації має бути створена власна модель і техніка оцінки капіталу.

У тематичній літературі, а також у практиці багато компаній роблять спроби визначити вартість їхнього інтелектуального капіталу. Цього вимагають як інвестори так і партнери. За часту прийняті ними рішення мають більш інтуїтивний ніж економічно-обґрунтований характер. Недостатність релевантної оцінки призводить до різного рівня спекуляцій на ринку інтелектуального капіталу. Це стосується особливо компаній, які займаються дослідницькою діяльністю.

Результати попередніх досліджень пропонують багато методів вимірювання інтелектуального капіталу. Одна з найбільш популярніших класифікацій поділяє ці методи на дві групи: синтетичні і аналітичні.

Найпростіший, синтетичний метод вимірювання капіталу – це знаходження різниці між ринковою вартістю компанії та її обліковою вартістю. Цей метод оснований на припущенні, що ринкова ціна акцій завжди відображає реальну вартість компанії і випадкові фактори не мають жодного впливу на її реальну вартість.

В той же час на практиці часто зустрічається ситуація, коли реальна вартість або недооцінена або переоцінена. Недоліком цього методу є висока чутливість вартості інтелектуального капіталу компанії до змін в економічному просторі. Даний факт, не зважаючи на всю простоту методу, обмежує його використання в оцінці капіталу. Також варто звернути увагу на індекс Тобіна (q), який є відношенням ринкової вартості компанії, до вартості відтворюваного власного капіталу. Якщо витрати на власний капітал нижчі ринкової вартості компанії то інвестори (власники) отримають більший прибуток на залучений капітал ніж зазвичай. Хоча структура даного показника проста, його знаходження є дуже трудомістким. Цей індекс дозволяє визначити додаткову вартість завдяки інтелектуальному капіталу. Однак необхідно пам'ятати, що результат вимірювання залежить від коливань цін на акції спричинену тимчасовими чинниками.

Одним з найбільш відомих аналітичних методів є так званий «Skandia Navigator». Компанія Skandia AFS була першою, що зробила спробу обчислити інтелектуальний капітал. Це було пов'язано з інтересами акціонерів до можливості перевищення фондової вартості акції компанії над обліковою вартістю.

Показник охоплює п'ять напрямків діяльності компанії: фінансову, клієнтську, виробничу, розвиток людських ресурсів та розвиток компанії. Для кожного напрямку пропонується використання певного набору показників. Завдяки ідентифікації та складанню звітів про різні напрямки діяльності, даний метод дозволяє отримати комплексну уяву про нематеріальні активи. З іншого боку даний метод не є універсальним, тому вибір показників повинен складатись в індивідуальному порядку.

Інший метод був запропонований К.-Е. Свейбі для потреб моніторингу нематеріальних активів. Цей метод заснований на припущенні, що єдиним джерелом отримання прибутку є людський капітал, зусилля якого відображаються у структурі внутрішніх і зовнішніх ресурсів організації [10]. Набір показників що використовується в даному методі поділяється на три групи: внутрішньо-структурні показники, зовнішньо-структурні показники та індивідуальні компетентнісні показники. В кожній з груп є показники, що стосуються зростання, регенерації, ефективності та стабільності організації. Вибір даних показників в значній мірі заснований на суб'єктивних думках аналітиків. Тому оцінка, що проводиться за допомогою цього методу не може бути об'єктивною, адже можна обрати лише ті показники, які будуть вигідними певному колу зацікавлених осіб чи організації.

Висновки. Отже, з дослідженого матеріалу можемо зробити висновок, що інтелектуальний капітал це не тільки матеріальні і нематеріальні ресурси, що використовуються на підприємстві у процесі виробництва, але й особливі здібності персоналу підприємства, виражені у знаннях, уміннях, набутому досвіді; здібності, що нагромаджують особливо цінну для підприємства інформацію, яка надає вагомому конкурентну перевагу на ринку. Очікуваними результатами впровадження системи управління інтелектуальним капіталом є створення необхідної інформаційно-аналітичної бази для вирішення практичних питань стратегічного розвитку підприємства. Активізація наукових досліджень у напрямку розробки організаційного механізму щодо моніторингу інтелектуального капіталу є одним із ключових завдань, вирішення якого потребує створення методології стратегічного управління інтелектуальним капіталом сучасного підприємства. З метою підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств необхідно активізувати постійний управлінський вплив, що буде базуватись на інноваційній основі та факторах формування інтелектуального капіталу.

Література

1. Багов В.П. Управление интеллектуальным капиталом : учебн. пособ. / В.П. Багов, Е.Н. Селезнев, В.С. Ступаков. – М. : ВБ "Камерон", 2006. – 248 с.
2. Интеллектуальный капитал – стратегический потенциал организации : учебн. пособ. / [П.В. Беспалов, А.Л. Гапоненко, В.И. Корниенко, В.Л. Орлова, Т.М. Панкрухин, А.П. Музюкин] / под ред. А.Л. Гапоненко, Т.М. Орловой. – М. : Изд. дом "Социальные отношения", 2003. – 184 с.
3. Гапоненко А.Л. Интеллектуальный капитал / А.Л. Гапоненко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.koism.rags.ru/publ/articles/25.php>
4. Эдвинссон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании [Электронный ресурс] / Л. Эдвинссон, М. Мэлоун // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Изд-во "Академия", 1999. – Режим доступа : <http://www.iirmp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>.
5. Иляшенко С.Н. Сущность, структура и методические основы оценки интеллектуального капитала предприятия / С.Н. Иляшенко // Экономика Украины : политико-эконом. – 2008. – № 11. – С. 16–25.
6. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В. Л. Иноземцев. – М. : Academia, 1998. – 640 с.
7. Климов С.М. Интеллектуальные ресурсы организации / С.М. Климов. – СПб : Изд-во ИВЭСЭП, "Знание", 2000. – 168 с.
8. Леонтьев Б.Б. Цена капитала. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М. : Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
9. Пронина И. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции [Электронный ресурс] / И. Пронина // Аналитика культурологи : электронное научное издание. – 2008. – Вып. 2 (11). – Режим доступа : http://www.analiculturolog.ru/component/k2/item/487-article_20.html
10. Bukowiz W. R. The Knowledge Management / R. L. Williams // Fieldbook. – London : Financial Time, Prentice Hall, 2000 – 160 p.

Надійшла 20.03.2017; рецензент: д. е. н. Гончар О. І.